

De burcht Grebben rond 1300

DOOR

M. FLOKSTRA

Afb. 1 De ruïne van het Gebroken Slot rond 1930. Midden in het beeld de grote, ronde hoektoren.

Foto Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

Even buiten de bebouwde kom van Grubbenvorst richting Venlo ligt links van de weg verscholen achter weelderig groen, de ruïne van Grebben. De ligging van de burcht is gunstig te noemen, enerzijds vlak aan de Maas en anderzijds aan de uitmonding van de Everlose beek. Haar grachten werden zodoende direkt gevoed. Uiteraard heeft men de burcht op een kunstmatig aangelegde heuvel gebouwd; bij de periodiek hoge waterstanden zou de wateroverlast regelmatig te groot zijn geweest. Juist door deze heuvel is de burcht onder het zo bekende kasteeltype 'chateau à motte' te rangschikken, hoewel de motte als krijgswaarkundig verschijnsel rond 1300 niet meer bij de tijd was.

De familie Van Millen en Hendrik van Gelre

De oudste vermelding van de burcht Grebben treft men aan in een leenakte uit 1311, waarbij de toenmalige eigenaar – een zekere Willem van Millen – 'dat huys Grebben' als een open huis opdraagt aan de Gelderse graaf.¹ Het goederencomplex te Millen, Venlo en omgeving van de Van Millens was omvangrijk; naast heerlijke rechten en de burcht Grebben beschikten zij zelfs over een landsheerlijk recht, 'een Tol'. In 1308 sprak Willem van Millen immers van 'mijnen tolln van Grebben ind van Venloe', waaruit de familie aanzienlijke bedragen toevloeden.²

Afb. 2 Zegel van Henricus van Gelre, bastaardzoon van Otto, graaf van Gelre; 1286, november 28.

Randschrift: S(IGILLUM) HENRICI : MILITIS : FRIS : COMITIS : GELRENSIS :

Wapenschild, opgehangen aan een haak.

Wapen: een naar rechts gekeerde klimmende leeuw, omgeven door blokjes. Over alles heen de schuinstreep (bastaardbalk).

Bron: Rijssel, Archives départementales du Nord, B405 nr. 2767.

Foto M. Flokstra.

Het is binnen het kader van dit artikel niet goed mogelijk de geschiedenis van het goederencomplex van de Van Millens uit de doeken te doen. We zullen ons daarom beperken tot de burcht Grebben.

Alvorens dieper op deze historie in te gaan, is het gewenst allereerst uit te weiden over de ouders van Willem van Millen. Hij blijkt een zoon te zijn van Willem I van Millen, die reeds vóór 5 september 1272 moet zijn overleden. Op laatst genoemde datum was zijn moeder Elisabeth hertrouwd met 'dominus Henricus de Grebben'. De oorkonde betrof een arbitrale uitspraak van Goswinus van Borne en Seger van Swalmen in een geschil tussen het geslacht Van Millen en de abdij van Averbode over inkomsten uit het derde deel van de grote en kleine tienden, die de kerk en pastoor van Venlo zouden toekomen.³ De oorsprong van de problemen tussen de twistende partijen was eigenlijk een schenking. In 1260 bevestigde Willem I van Millen de schenking – door Gooswijn zijn vader – van het patronaatsrecht en het daarbij behorende 1/3 deel van de tienden van Venlo aan de abdij van Averbode.⁴ Rond 1270 blijken er toch moeilijkheden te ontstaan, die op last van Otto, graaf van Gelre geklaard dienden te worden. Inmiddels was Willem I van Millen overleden en Elisabeth, zijn weduwe, hertrouwd met Hendrik van Grebben. Deze laatste nam zoals gebruikelijk de juridische kant van de zaak waar voor

zijn vrouw Elisabeth en haar onmondige kinderen. Op grond van deze ene vermelding meenden J. Linssen en andere geschiedschrijvers over Grubbenvorst dat er in de 13e eeuw een geslacht van edelheren heeft bestaan, dat zich naar Grebben noemde.⁵ De genoemde Hendrik zou de enige zijn die bekend geworden is en tevens ook de laatste. Verder geloofde men dat Hendrik van Grebben kinderloos was overleden. Na zijn overlijden zou de burcht Grebben via zijn vrouw Elisabeth vererfd zijn op de kinderen uit haar huwelijk met Willem I van Millen. Bij deze voorstelling van zaken meen ik toch een kritische kanttekening te moeten plaatsen. Wanneer huis Grebben in handen zou zijn geweest van Hendrik van Grebben en deze kinderloos zou zijn overleden, dan kon Elisabeth zich alleen beroepen op eventueel vruchtgebruik. De goederen zouden dan na haar dood zeker terug zijn gevallen op de familie van Hendrik van Grebben. De aandachtige lezer vraagt zich natuurlijk af: hoe zit het dan in elkaar? Welnu, bij een poging nadere biografische bijzonderheden over Hendrik van Grebben te achterhalen was het geluk met ons. In het omvangrijke archief van de abdij van Averbode troffen we toevallig een oorkonde aan uit het jaar 1273, waardoor een gedeelte van het vraagstuk omtrent Hendrik van Grebben wordt opgelost.⁶ In deze oorkonde verklaren:

'Henricus de Gelre miles ac Elizabet eius uxor domina de Grebben relicta domini Willelmi militus quondam domini de Milne',

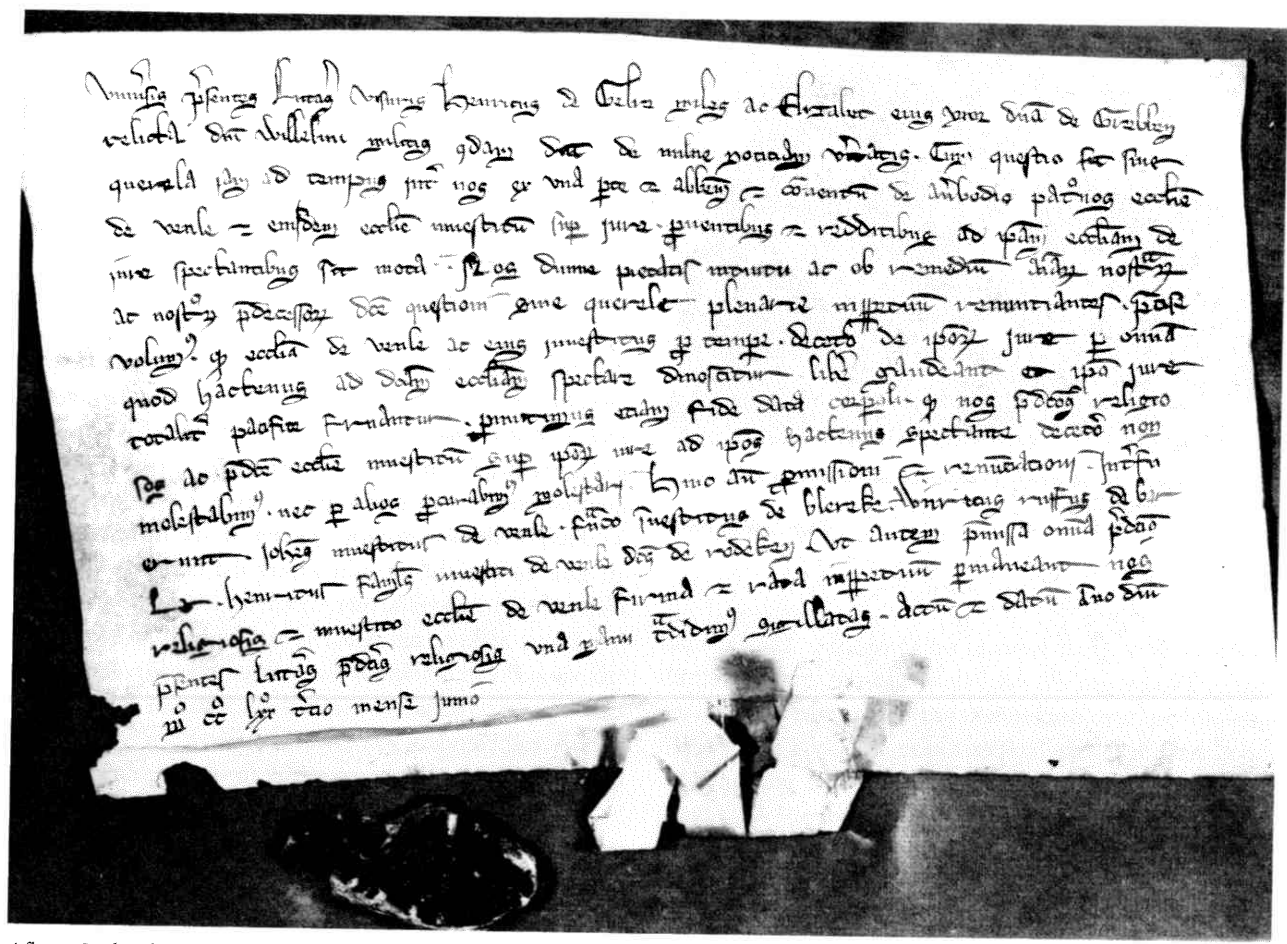
Afb. 3 Zegel van Willem II van Millen; 1315, maart 19.

Wapen: een schild beladen met een dwarsbalk, gearceerd. In de rechterbovenhoek een zespuntige ster.

Diameter 34 cm.

Bron: Historisches Archiv Stadt Köln HUA 1/831.

Foto M. Flokstra.

Afb. 4 Oorkonde uit het Archief abdijs Averbode. 1273, maand juni.
 Hendrik van Gelre, ridder en zijn vrouw Elisabeth, Vrouwe van Grebben, weduwe van wijlen heer Willem I van Millen, verklaren ter
 beëindiging van hun geschil met de abt en het convent van Averbode en de pastoor van de kerk te Venlo afstand van hun rechten op genoemde
 kerk te doen.
 N.B. Transscriptie zie Bijlage 1.

Foto M. Flokstra.

ter beëindiging van hun geschil met de abt en het convent van Averbode en de pastoor van Venlo, afstand van hun rechten op de Venlose kerk te doen. Met andere woorden: Hendrik van Grebben is te vereenzelvigen met Hendrik van Gelre. Aanvullende gegevens over Hendrik van Gelre verschaft het Gelders oorkondenboek van Sloet. Door een aantal oorkonden wordt het duidelijk dat Hendrik een bastaardbroer was van graaf Reinald I van Gelre.⁷

Nadat Reinald I in 1271 zijn vader Otto als graaf van Gelre was opgevolgd, trouwde hij met Ermgard, dochter van Walram IV, hertog van Limburg. Op 18 juni 1282 werd Ermgard door de Duitse koning beleend met het hertogdom Limburg. Vanaf die tijd noemden Reinald en Ermgard zich graaf en gravin van Gelre en hertog en hertogin van Limburg. Na haar dood in 1283 kreeg Reinald haar bezittingen in vruchtgebruik, doch hierover ontstond tussen hem en de naburige landsheren grote onenigheid. In 1286 hertrouwde graaf Reinald van Gelre met Margaretha, dochter van Gwijde, graaf van Vlaanderen. Als vertrouweling van de Gelderse graaf was diens bastaardbroer Hendrik van Gelre (alias van Grebben)

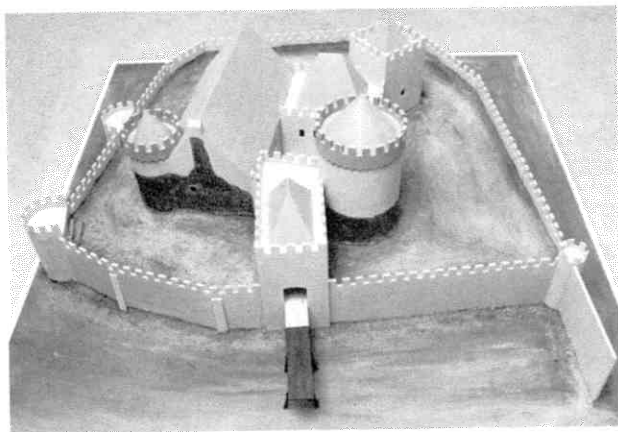
één van de vele borgen bij de opstelling van de huwelijksvoorwaarden en toewijzing van de huwelijksgoederen. Het bij deze gelegenheden door hem aangehechte zegel is gelukkig bewaard gebleven.⁸

Tijdens de Limburgse successie-oorlog (1283-1288) verloor Reinald I graaf van Gelre op 5 juni 1288 de Slag van Woeringen. Reinald raakte zelfs in gevangenschap van de overwinnaar, de Brabantse hertog.

Volgens Sloet en anderen zou Reinalds bastaardbroer Hendrik van Gelre in deze Slag zijn gesneuveld, maar zij halen hiervoor geen bronnen aan.⁹ De beroemde Rymkroniek van Jan van Heelu vertelt ons een ander verhaal; dat Hendrik van Gelre in de Slag van Woeringen niet gesneuveld was, maar slechts met andere Gelderse ridders gevangen genomen.¹⁰

Hij is kennelijk spoedig uit gevangenschap ontslagen, daar hij bij enkele gelegenheden in 1290 als oorkonder optreedt. Op 6 april 1290 noemt hij zich: 'Henricus dominus de Burne, frater nobilis viri domini comites Gelrie'.¹¹

Zoals verder nog zal blijken, heeft het zijn redenen, dat hij zich naar een ander goed noemt. Na langdurig onder-

Afb. 5 Maquette van de burcht Grebben in welstand rond 1500, van de hand van P. van Numen.

Foto Litjens, Horst.

handelen deed graaf Reinald op 15 oktober 1289 afstand van de Limburgse erfenis. Hij kwam vrij, maar de schuldenlast van deze oorlog was groot. Reinald zag zich genoodzaakt de graafschappen Gelre, Zutphen en Kessel in 1290 voor de duur van vijf jaar aan zijn schoonvader Gwijde, graaf van Vlaanderen te verpanden.¹² Als gevolg hiervan kwam Gelre sedert 1290 sterk onder Vlaamse invloed te staan. Eveneens onder invloed van deze schuldenlast bestond er behoefte, om één en ander precies in kaart te brengen. Daarom werden allerlei grafelijke inkomsten geregistreerd. Deze landsheerlijke rekening dateert van 1294/1295 en werd door Meihuizen in 1953 gepubliceerd.¹³

Wanneer Hendrik van Gelre Grebben als erfelijk familiogoed had bezeten en tevens kinderloos overleden, dan zouden delen van zijn nalatenschap terecht gekomen zijn bij de halfbroer Reinald I, graaf van Gelre. Aangenomen, dat hij rond 1290 is overleden. Wat ligt nu meer voor de hand dan te veronderstellen, dat die goederen of delen hiervan dan ook in de Gelderse rekening uit 1294/1295 hadden moeten voorkomen.

Resumerend kunnen wij vast stellen, dat door het ontbreken van inkomsten uit Grebben in de Gelderse rekening, dit Grebben van oorsprong geen Gelders domeingoed was. Hendrik van Gelre had kennelijk het in oorsprong Millens goed slechts door zijn huwelijk in beheer gekregen. Deze conclusie wordt min of meer bevestigd door de reeds eerder genoemde akte van 6 april 1290 die ons duidelijk de rechtmatige – inmiddels meerderjarige – bezitter van Grebben noemt, te weten: Willem van Grebben.¹⁴ De akte gegeven door 'Henricus, miles dominus de Burne, frater nobilis viri domini comitis Gelrie' – dus Hendrik van Gelre – bevat de uitspraak in een geschil tussen de abdij Averbode en Dirk van Millen. Willem van Grebben is hierbij een van de scheidslieden die de uitspraak aan Hendrik van Gelre hadden overgelaten. Willem van Grebben wordt op 5 februari 1296 expliciet

genoemd: 'Willelmus armiger dictus de Milne et de Grebben'.¹⁵ Zelfs op 4 augustus 1299 wordt hij genoemd: 'Wilhelmo milite dominus de Grebben et de Millen'.¹⁶ Hij is ongetwijfeld de later zo bekende Willem II van Millen, die in 1311 wellicht noodgedwongen een leenverhouding met Reinald I, graaf van Gelre aanging. Na de dood van graaf Reinald I moest Willem – bij het aantreden van graaf Reinald II in 1326 – zijn goederen, welke hij in leen had van de Gelderse graaf, opnieuw verheffen. Hierbij blijkt dat Willem II van Millen naast Grebben ook nog andere goederen in leen had, 'dat hues te Grebben ende tguet, dat daerto behoert. Item dat overste hues te Borne ende dat overste te Wickenrode. Item sijne manne te Bracht. Item dat dagelix gericht te Haren ende dat derdendeel van den hoghen gherechte aldaer'.¹⁷

Volledigheidshalve zij nog opgemerkt dat de feiten meer en meer in de richting gaan wijzen dat Hendrik van Gelre door zijn huwelijk met Elisabeth, weduwe van Willem I van Millen, het Millens goederencomplex slechts 'als voogd' van Willem II van Millen was toevertrouwd. Bij de meerderjarigheid van Willem II van Millen – rond 1290 – zag Hendrik van Gelre zich gedwongen zich naar een ander goed – dat hij mogelijk in vruchtgebruik bezat – te vernoemen. Hieruit volgt opnieuw, dat Grebben oorspronkelijk allodiaal Millens goed moet zijn geweest. Over Elisabeth, weduwe van Willem I van Millen, is slechts weinig meer bekend. Zij was op 28 april 1277 in leven. Ondanks de overeenkomsten van 1272 en 1273, waarbij het patronaatsrecht en de inkomsten van de Venlose kerk definitief aan de Abdij van Averbode toekwamen, wilde zij in 1277 Willem van Schinnen – cantor van Sint Gereon te Keulen – tot pastoor van Venlo benoemen. Deze geeft echter op 28 april 1277 spontaan en vrijwillig zijn gepretendeerde rechten op.¹⁸

Uit een reeks latere oorkonden – van begin augustus 1299 – blijkt dat Engelbert van Schinnen, een verwant van Willem van Schinnen, ook aanspraken op het vernoemde patronaatsrecht had doen laten gelden. Door

Afb. 6 De heuvel van het 'Gebroken Slot' omringd door water bij een uitzonderlijk hoge stand van de Maas.

tussenkomst van een aantal scheidslieden – waaronder Willem, heer van Grebben een tamelijk overheersende rol heeft gespeeld – erkende Engelbert van Schinnen eveneens de abdij van Averbode als patroon van de kerk van Venlo.¹⁹

Op 11 augustus 1299 bevestigde ‘Willelmus de Milne, vir nobilis dominus de Grebben, miles’, nog eens uitdrukkelijk dit recht van de abdij van Averbode.²⁰

Keren we terug naar Hendrik van Gelre. Volgens Vermeulen hertrouwde hij met Elisabeth van Straelen, stammend uit het zo bekende geslacht van de voogden van Straelen.²¹ Deze tip van de sluier wordt opgelicht door een oorkonde uit veel later tijd, namelijk uit 1312. Op 2 april van dat jaar verklaren Elisabeth van Straelen (Lysa) voogdes van Straelen en Gijsbrecht van der Leck echtelieden, dat Elisabeth van Straelen al haar rechten op goederen te Bugene (Boegem bij Hülm of Buggenum?) ter waarde van 40 Mark, welke haar aanvankelijk toekwamen door haar eerste huwelijk met wijlen Hendrik van Geylren (Gelre), heeft geschonken aan Gerit, burggraaf te Udenkirgen (Odenkirchen).²² Wanneer Hendrik van Gelre is gestorven, is niet bekend. Zijn weduwe Elisabeth van Straelen hertrouwde vóór 1310 met Gijsbrecht van der Leck.²³

M. Flokstra, herfst 1990

Gebruikte afkortingen

AAA	=	Archief Abdij van Averbode
ARA	=	Algemeen Rijksarchief in Brussel
HSAD	=	Hauptstaatsarchiv in Düsseldorf
RAG	=	Rijksarchief in Gelderland
RAL	=	Rijksarchief in Limburg

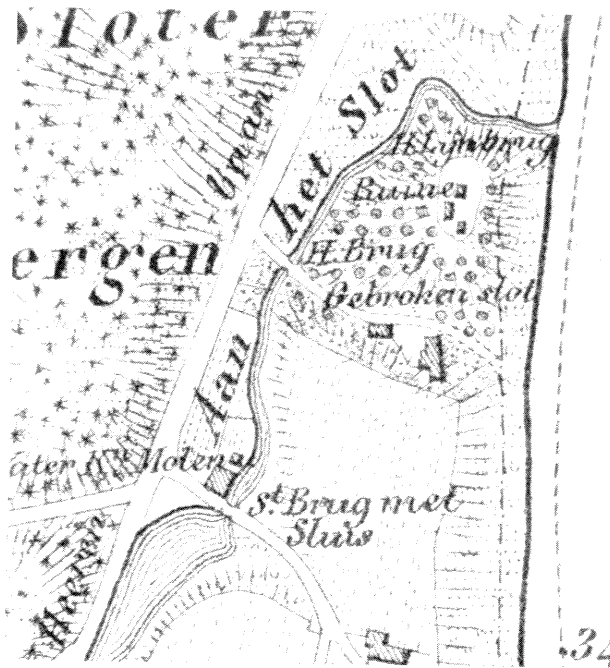
Noten

- ¹ RAG, Hertogelijk archief, inv. nr. 25. Waardenburgse kroniek, folio 37 v.-38; Idem, Aanwinst 1941, inv. nr. A I. a 1 folio 74 v. E. Rosenkrantz. Bijdrage tot de geschiedenis van Grubbenvorst bij Venlo en Millen bij Nieuwstad, in: *De Maasgouw* 12 (1890) 65; P. N. van Doorninck en J. S. van Veen, Acten betreffende Gelre en Zutphen 1107-1415, Haarlem (1908), 319-320 volledige tekst (1311 mei 20).
- ² Gemeentearchief Roermond, Oud-Archief Roermond, inv. nr. 345 Jura et Privilegia I, folio 56, regest 24 (1308 augustus 10).
- ³ AAA, Sectie I, charters Averbode, nrs. 286 en 287 (1272 sept. 5).
- ⁴ AAA, Sectie I, charters Averbode, nr. 203 (1260 juli 10).
- ⁵ J. Linssen, Venlo en de Graven van Gelre, in: *De Maasgouw* 80 (1961), 3.
- ⁶ AAA, Sectie I, charters Averbode, nr. 289 (1273 juni).
- ⁷ L. A. J. W. Baron Sloet, Oorkondenboek der graafschappen Gelre en Zutphen, Den Haag 1872-1876, oorkonde nrs. 851 (1262 april 8), 927 (1271 maart 5) en 1101 (1286 mei); Mr. A. P. van Schilfgaarde, Zegels en genealogische gegevens van de graven en hertogen van Gelre, graven van Zutphen, Werken Gelre 33, Arnhem (1967), 115.
- ⁸ Rijssel, Archives départementales du Nord, B405 nr. 2732; ARA, Brussel, Chartes Namen, nr. 191 (1286 mei). Sloet, Oorkondenboek nr. 1101; J. Kleintjes in Limburgs jaarboek, 27 (1921), 12-27.
- ⁹ Sloet, Oorkondenboek, oorkonde nr. 851 in de voetnoot. Zie ook F. J. Hermans, Tolheffing in Venlo in de late middeleeuwen in: *Venlo's Mozaïek*; (Maastricht 1990) 23, L.G.O.G. Werken nr. 12.
- ¹⁰ F. W. Hellegers und W. Schäfke, Die Schlacht von Worringen, Jan van Heelu in: *Der Name der Freiheit 1288-1988*, Köln (1988), 144

onder nr. 6900. Vergelijk J. F. Willems, Rymkronyk van Jan van Heelu betreffende den Slag van Woeringen, van het jaar 1288, Brussel 1836.

- ¹¹ AAA, Sectie I, charters Averbode, nr. 346 (1290 april 6). Idem, Sectie I, Cartularium Averbode I, folio CCXII.
- ¹² J. F. Willems, Rymkronyk van Jan van Heelu betreffende den Slag van Woeringen van het jaar 1288, Brussel 1836, Oorkonde bijlage CLVI.
- ¹³ L. S. Meihuizen, De rekening betr. het graafschap Gelre 1294/1295, Werken Gelre nr. 26, Arnhem 1953.
- ¹⁴ AAA, Sectie I, charters Averbode, nr. 346 (1290 april 6). Idem, Sectie I, Cartularium Averbode I, folio CCXII.
- ¹⁵ ARA, Brussel, Inventaire des archives de L'Abbaye de Villers, inv. nr. 63 Cartulaire de Mellemont, folio 254 verso (1296 febr. 5).
- ¹⁶ AAA, Sectie I, charters Averbode, nr. 577, 578 (1299 augustus 4). Idem, Sectie I, Cartularium Averbode I, folio CCXVII verso.
- ¹⁷ P. N. van Doorninck, Het oudste Leenactenboek van Gelre 1326, Haarlem (1898), 2.
- ¹⁸ AAA, Sectie I, charters Averbode, nrs. 300 en 308.
- ¹⁹ Idem, nrs. 574, 575, 576, 577 en 578 (1299 aug. 2, 3 en 4).
- ²⁰ Idem, nrs. 579 (1299 aug. 11).
- ²¹ Th. W. J. Driessen, M. P. J. van den Brand en Leopold Henrichs, Die Vögte von Straelen, Veröffentlichungen des Historischen Vereins für Geldern und Umgegend, nr. 72, Kevelaer 1972.
- ²² HSAD, Archiv Herrschaft Odenkirchen, Urk. 4 (1312 april 2); Staatsarchiv Münster, Mscr. II (Kindlingersche Sammlung), nr. 53 (149-150) Vriendelijke mededeling van H. J. J. Vermeulen te Broek op Langedijk.
- ²³ HSAD, Abtei Siegburg, Rep. und HS nr. 7 folio 219; Die Vögte von Straelen, Veröffentlichungen des Historischen Vereins für Geldern und Umgegend, Kevelaer 1972, 39 voetnoot 66.
- ²⁴ ARA, Brussel, Inventaire des archives de L'Abbaye de Villers, inv. nr. 63 Cartulaire de Mellemont, folio 254 verso (1296 febr. 5).
- ²⁵ Mr. A. P. van Schilfgaarde, Oude aantekeningen omtrent de heeren en graven van den Bergh in: *De Nederlandse Leeuw*, jrg. XLV, 1927 k. 98.

Aan het einde van deze bijdrage wil ik mijn dank betuigen aan de heren H. J. Vermeulen (Broek op Langendijk, J. H. Hanssen (Venlo) en Prof. Dr. J. G. N. Renaud (Amersfoort) voor hun kritische kanttekeningen en waardevolle bijdragen.

Afb. 7 Gebroken Slot (de burch Grebben); ruïne en omgeving in 1850. Detail uit een kaart van de Boven-Maas van Visé tot Woudrichem; door de landmeter E. Olivier Dz. Uitgave 1855, Atlas Gem. Archief Venlo.

Foto M. Flokstra.

Bijlage 1

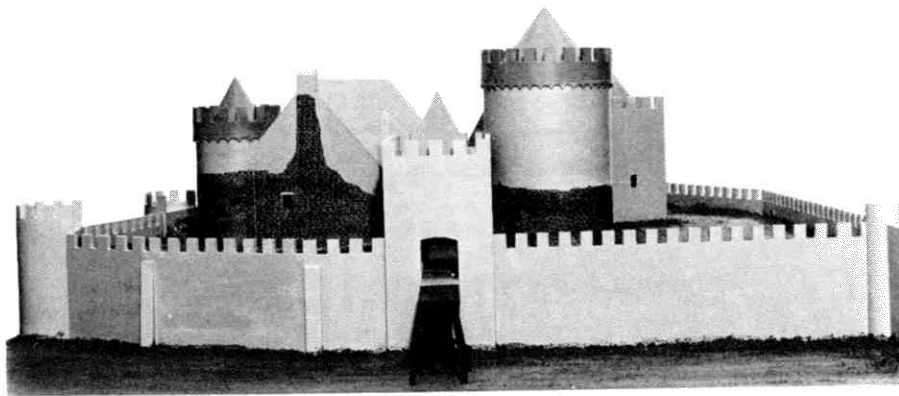
1273 juni

Hendrik van Gelre, ridder en zijn vrouw Elisabeth, Vrouwe van Grebben, weduwe van wijlen heer Willem I van Millen, verklaren ter beëindiging van hun geschil met de abt en het convent van Averbode en de pastoor van de kerk te Venlo afstand van hun rechten op genoemde kerk te doen.

Bron: Archief abdij Averbode, Sectie I charters Averbode nr. 289.

Universis presentes litteras visuris *Henricus de Gelra miles ac Elizabet eius uxor domina de Grebben relicta domini Willelmi militis quondam domini de Milne* notitiam veritatis. Cum questio sive querela jam ad tempus inter nos ex una parte et abbatem et conventum de Averbodio patronos ecclesie de Venle et eiusdem ecclesie investitum super jura, proventibus et redditibus ad ipsam ecclesiam de jure spectantibus sit mota. Nos divine pietatis intuitu

ac ob remedium animarum nostratum ac nostrorum predecessorum dicte questioni sive querele plenarie in perpetuum renuntiantes, precise volumus quod ecclesia de Venlo ac eius investitus pro tempore de cetero de ipsorum jure per omnia quod hactenus ad dictam ecclesiam spectare dinoscitur libere gaudeant et ipso jure totaliter pacifice fruantur, promittimus etiam fide data corporaliter quod nos predictor religiosos ac predictae ecclesie investitum super ipsorum jure ad ipsos hactenus spectante decetero non molestabimus nec per alios procurabimus molestari. Huic autem promissioni et renunciationi interfuerunt Johannes investitus de Venle, Franco investitus de Blereke, Wirricus Ruffus de Barle, Henricus famulus investiti de Venle dictus de Redeken. Ut autem premissa omnia predictis religiosis et investito ecclesie de Venle firma et rata in perpetuum permaneant nos presentes litteras predictis religiosis una manu tradidimus sigillatas. Actam et datum anno Domini M.CC.LXX tercio mense junio.

Genealogisch schema

Willem I van Millen

(1260-1272)

overl: vóór 1272

tr.

Elisabeth

(1272-1277)

overl: na 1277

hertr. vóór 5 sept. 1272

Hendrik van Gelre

(1262-1290)

(in 1272 vermeld als Henricus de Grebben)

(in 1273 vermeld als Henricus de Gelre)

(in 1290 vermeld als Henricus miles dominus de Burne)

bastaardbroer van Reinald I graaf van Gelre

overl: na 1290

hertr. na 28 april 1277

Elisabeth van Straelen

Voogdes van Straelen

(1310-1330)

tr. 2e vóór 1310

Gijsbrecht van der Leck

overl: tussen 2.4.1312 en 9.1.1313

Willem II van Millen

heer van Grebben

(1290-1328)

(in 1290 vermeld als Willem de Grebben)

overl: 6 november 1328²⁵

Reinoud van Millen²⁴

(1296)

Helvides van Millen²⁴

(1296)